

ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ ЎСМИР ЁШДАГИ ФАРЗАНДИ ИЖТИМОЙЛАШУВИДА ОИЛАНИНГ РОЛИ

Ikramova Shaxnoza Baxtiyorovna

RTATM bosh mutaxassisi

Аннотация:

Оилавий ижтимоийлашувнинг қадри ва аҳамияти шундаки, унинг таъсирида биринчидан, шахс катта, мустақил ҳаётга, жумладан, оилавий ҳаётга тайёрланади, ўзига яраша сифат ва фазилатларни шакллантириб боради, иккинчидан, ҳар томонлама етук, баркамол, ақлли, соҳ ва саломат шахс бўлиб етишиш имкониятига эга бўлади. Яъни, оила ва унинг соғлом маънавий муҳити болани жамиятда яшашга, ўзига ўхшаш шахслар билан муроаса қилиш, ҳамкорликда фаолият юритиш, касб-ҳунарли бўлиш, муомалада ахлоқ-одоб нормаларига бўйсунушга ўргатади, психологик жиҳатдан тайёрлайди. Мақолада оилавий муносабатларда ота-она ва бола муносабатлари масаласи, бу муносабатларнинг ҳарбий хизматчилар оиласида ўзига хос хусусиятлари ёритилган.

Калит сўзлар: ижтимоийлашув, оила, ҳарбий хизматчи ота-она, фарзанд, ўзаро муносабат, хусусият, миллий, феномен, ,шахс, қадрият .

Аннотация:

Ценность и значение семейной социализации состоит в том, что под ее влиянием, во-первых, человек готовится к большой, самостоятельной жизни, в том числе семейной, и развивает подходящие для него качества и качества, во-вторых, она дает у него появится возможность стать всесторонне зрелым, всесторонне развитым, умным, мудрым и здоровым человеком. То есть семья и ее здоровая духовная среда учат ребенка жить в обществе, идти на компромисс с другими, работать в сотрудничестве, быть профессионалом, соблюдать моральные нормы в отношениях, психологически подготавливает его. В статье рассмотрен вопрос детско-родительских отношений в семейных отношениях, специфика этих отношений в семье военнослужащих.

Ключевые слова: социализация, семья, военный родитель, ребенок, взаимодействие, черта, национальный, явление, личность, ценность.

Abstract:

The value and significance of family socialization is that under its influence, firstly, a person prepares for a large, independent life, including a family one, and develops qualities and qualities suitable for him, and secondly, it gives him There will be an opportunity to become a fully mature, comprehensively developed, intelligent, wise and healthy person. That is, the family and its healthy spiritual environment teach the child to live in society, to compromise with others, to work in cooperation, to be a professional, to observe moral standards in relationships, and prepares him psychologically. The article discusses the issue of child-parent relationships in family relationships, the specifics of these relationships in military families.

Key words: socialization, family, military parent, child, interaction, trait, national, phenomenon, personality, value.

Ижтимоийлашув ёки социализация тушунчаси соф ижтимоий-психологик ва социологик категория бўлиб, бу шахсинг уни ўраб турган ташқи ижтимоий муҳит таъсирларига берилиши, унинг норма ва қоидаларини ўзлаштиришга мойиллиги, ўзлаштирганлик даражасини ифодаловчи жараёндир. Бу тушунчанинг умумий маъносида инсоннинг туғилиб, ўзини бевосита ўраб турган ташқи муҳит таъсирида улғайиши, шу жамият, шу атроф-муҳит куршовида тарбияланиши ётади. Оила муҳити ҳар бир шахс учун ана шундай бирламчи, дастлабки ижтимоийлашув ўчоғи, маскани ҳисобланади. Ижтимоийлашувнинг иккиламчи масканлари ҳам мавжудки, унга Меҳрибонлик уйлари, махсус интернатлар ҳамда ҳарбий билим юртлари киради. Чунки у ерда нисбатан узок вақт мобайнида бола тарбияланди, ўша ернинг нормалари, қадриятлари ва талаблари таъсирида дунёқараши шаклланади, шахс бўлиб етилади. Агар дастлабки ёки иккиламчи социализациядан чекиниш, ундан маҳрум бўлиш ёки хулқнинг ташқи салбий таъсиротлар натижасида девиант шаклга келиши қайд этилса, унда илмий тилда айтганда, ресоциализация деб номланган жараён назарда тутилади. Рус социолог олими А.Антоновнинг таъкидлашича, оила ижтимоий-психологик яхлитлик сифатида шахсга шундай норматив ва ахборот таъсирларини кўрсатадики, оқибатда бола энг аввало, жамиятдаги қонуний нормалар, хулқ андозаларини эгаллайди.¹ Оила қанчалик иноқ, уюшган ва

мустаҳкам бўлса, унинг норматив таъсири ҳам шунчалик самарали бўлади. Бундай оилада ўзининг кадриятларидан ташқари, жамиятнинг кадриятлари, қонун-қоидалар ва нормалар ҳурмат қилинади, бола бошидан жамиятда яшашга ўргатилган бўлади. Унинг аҳамияти шундаки, фарзанд мактабгача тарбия муассасасида ҳам, кейинчалик мактаб, коллеж ёки лицейда ўқиганда ҳам тартибли, интизомли, айтилган вазифа, берилган топшириқларни масъулият билан виждонан бажарадиган бўлиб, болалар жамиятида ҳамиша ўзининг ўрнига эга бўла олади. Бундай фарзангдга турли бидъатлар, бемаза чақириқлар, даъватлар таъсир этмайди, мустқил фикрли, пок виждонли инсон бўлиб етишади. Чунки, оила бу кичик жамият, жамиятнинг кичиклашган андозаси, оила мустаҳкам бўлса, жамият ҳам мустаҳкам бўлишини ўзбек халқи жуда яхши билади, шунинг учун ҳам айниқса, мустақиллик йилларида оила бизнинг Ватанимизда кадрланади, никоҳ муқаддас ришта сифатида эъзозланади.

Албатта, боланинг ижтимоийлашув жараёнига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатувчи бошқа ижтимоий омиллар ҳам мавжуд. Масалан, жамият миқёсида амалга оширилаётган ислохотлар, давлатнинг ёшлар сиёсати, таълим муассасалари ва у ерлардаги таълим ва тарбия стандартлари, диний муассасалар (мачитлар), бозор муносабатлари каби қатор жараёнлар ушбу масаланинг мазмун ва моҳиятини белгилайди. Юқорида айтилган ресоциализация жараёнидан ташқари, оила муҳитининг ўзи ҳам айрим ҳолатларда салбий маънодаги ижтимоийлашувга алоқадор бўлиб қолиши мумкин. Олимлар ўтказилган қатор тадқиқотлар асосида ана шундай омилларнинг тўрт гуруҳини ажратганлар:

Ижтимоий тарбиянинг асл маъноси ҳам, вазифаси ҳам боладаги ижтимоий фаолликни ошириш орқали, ундаги ижобий фазилатларни камол топтиришдир. Одатда оилада ижтимоий фаолликни ошириш бола иродасини чиниқтириш орқали амалга оширилади. Чунки кўпинча ота-оналар болаларининг ақлли, фаросатли бўлиб етишларига эътибор бериб, унинг руҳиятини ҳамда жисмоний қуваатини оширишга, иродасини мустаҳкамлашга беътибор қоладилар. Бунинг оқибатида бола турмуш суқмоқларида тез қоқиладиган, турли ижтимоий вазиятларда қийинчиликларни енга олмайдиган, руҳияти мўрт бўлиб катта бўлади. Шунинг учун ҳам оилавий ижтимоийлашувда боланинг ижтимоий билимдонлиги, ижтимоий кўникмалар ва уларни оширишга қаратилган чора-тадбирларга алоҳида урғу берилади. Мутахассислар оилавий социализациянинг босқичлари, функцияларини

тафовутлаш билан биргаликда унинг ҳар бирида ўзига хос ижтимоийлашув усуллари устивор бўлишини ҳам таъкидлайдилар. Масалан, рус социологи Н.Андреев² ижтимоийлашув жараёнини икки катта босқичда тасаввур қилади. Унинг биринчи босқичи – индивиднинг ижтимоий мавжудот сифатида шаклланишини таъминловчи ҳаёт бўлагини ўз ичига олиб, у инсон ҳаётининг қарийб учдан бир қисмини ташкил этади.

Ижтимоийлашувнинг дастлабки йилларида унинг самарадорлиги кўпроқ юқорида таъкидлаганимиздек, оила, ундаги ижтимоий-психологик муҳит ва ота-онанинг тарбиячилик бурчини қандай адо этганлигига боғлиқ бўлса, унинг кейинги босқичларида таълим муассасалари ва меҳнат жамоаларининг роли ортиб боради. Шунга мос равишда ижтимоийлашув усуллари ҳам турлича бўлади.

Кўплаб олимлар ва оила масалалари бўйича мутахассисларни хавотирга солган жиҳат шуки, замонавий оила ўзининг бола шахсини ижтимоийлаштирувчи вазифасини яхши ва тўлиқ адо этмаяпти. А.Антоновнинг таъкидлашича, замонавий оила оилавий турмуш тарзини шакллантира олмайганлиги сабабли ҳам ўзининг бола тарбияси борасидаги ижтимоий билимдонлигини намоён эта олмаяпти.³ Бундан ташқари, Ғарб мамлакатларида ўтказилган тадқиқотларда аксарият аёлларда оналик ўқушларидаги йўқлиги, бола тарбиялаш ҳоҳишининг йўқлиги, қўйди-чиқдининг бемалол амалга оширилиши, расман ФХДЁ бўлимларини никоҳни қайд этмай яшаш (фуқаролик никоҳи), ажримлардан кейинги эркак ва аёлнинг ўзаро ёмон муносабатлари болаларнинг ижтимоийлашувига ниҳоятда салбий таъсир кўрсатмоқда. Бундай эр-хотинларнинг фарзандлари бир томондан умуман оила институтига ва никоҳга нисбатан салбий қарашларга эга бўлиб, вояга етсалар, иккинчи томондан, уларнинг характерида асосан худбинлик, эгоизм, агрессивлик каби салбий сифатлар эгаси сифатида шаклланмоқда. Демак, жамиятда ўз даврига муносиб, соғлом фикрловчи ёшларни тарбиялаб, вояга етказишнинг муўим омили бу расмий никоҳда бўлган эр-хотинлар оиласининг баҳамжиҳатликда яшашларидир.

Шундай қилиб, ижтимоий тарбиянинг дастлабки ўчоғи оила бўлиб, айнан ота ва она дастлабки ижтимоий кўникмаларни бола онгига сингдирувчи, унинг иродасини чарҳловчи инсонлардир. Оилавий муносабатлар болани наққат шахс сифатида ўзлигини англаш, балки ўзини у ёки бу жинс вакили сифатида

идрок этиш ва шахсий фазилатларини такомиллаштиришга ҳам ёрдам беради. Бизнинг кузатишларимиз шуни исботладики, оиланинг тўлиқ бўлиши, яъни, унда ҳам ота, ҳам онанинг тинчлик-тотувликда яшашлари ва унда нормал инсоний муносабатлар, соғлом маънавий муҳитнинг мавжудлиги боланинг ҳар томонлама яхши ривожланиши, соғлом, ақлли, кучли ирода соҳиби бўлиб этишига имкон беради. Болага ҳам отанинг ҳам онанинг бўлишининг зарурати шу билан изоҳланадики, масалан, қиз бола онаси ва унинг оилада ўзини тутишига қараб, ўзини аёллар жинсига тааллуқли эканлигини англашдан ташқари, келажакда қандай она бўлишини тасаввур қилса, отасига, унинг онасига бўлган муносабатига қараб, ўзини келажакда оила қурганда қандай оила соҳибаси бўлиши лозимлигини англаб боради. Худди шундай, ўғил бола онасининг фазилатлари, оиладаги тутими ва отасига муносабатини идрок қилиб борар экан, келажакда қандай қиз билан турмуш қуриш мумкинлиги, танлайдиган қизи қандай сифатлар соҳибаси бўлиши лозимлигини билиб борса, отаси ва унинг оилада мавқеига қараб, ўзини эркак сифатида келажакда тасаввур қилиш билан биргаликда турмуш ўртоғига қандай муносабатда бўлиш лозимлиги тўғрисида билим ва тасаввурларини орттириб боради. Бу психологик қонуният бўлиб, шахсининг оиладаги шахсий ва жинсий социализациясининг етакчи тамойили ҳисобланади. Шу боис ҳам боланинг том маънода яхши тарбия олиб, жамиятда ва оилавий муносабатларда муносиб мавқега эга бўлиши учун оила муҳити соғлом, барқарор, эр ва хотин бир-бирларига ғамхўр, меҳрли в асадоқатли бўлишлари ўта муҳимдир.

Демак, оила боланинг ижтимоий муносабатларга тайёр бўлишида муҳим аҳамият касб этган педагогик муҳитдир. Шу боис ҳам олимлар оиланинг энг муҳим ва дастлабки вазибаларидан ҳам бирини тарбияловчи функция эканлигини доимо эътироф этадилар.

Оилавий социализация жараёнини бир томонлама, яъни, фарзандлар тарбиясидаги роли билан чеклаш тўғри бўлмайди. Чунки айниқса, ёш оилада никоҳдан сўнг эр ва хотин бошқа оила аъзолари жамиятида хоҳласа-хоҳламаса ўз-ўзидан тарбияланиб, характер хислатларини ўзгартириб борадилар. Масалан, илгари тортинчоқ, уятчан, иккиланувчан йигит, уйлангач, турмуш ўртоғи нигоҳида обрўси меҳр-муҳаббат туфайли ошган сари, ўзида куч-қудратни, иродани сезиб, дадил, фаол, ўзига нисбатан ижобий фикрли, ақлли, босиқ бўлиб бориши табиий. Келинчак ҳам янги хонадон шароитига қўниқиб борган сари, унинг анъаналарини муваффақият билан ўзлаштириб борган сари, турмуш ўртоғининг меҳрли муҳаббати, қайннона ва қайнотанинг

ғамхўрлиги, эътиборлилиги оқибатида янада ифбатли, сермулоҳазали, зийрак ва фаросатли бўлиб, ўзидаги илгари мавжуд айрим салбий характер сифатларидан қутулиши ҳам мумкин. Бу – эр ва хотин учун оила муҳитининг янги босқичдаги ижтимоийлашув маскани сифатидаги ўрнини исботлайди.

Лекин айрим оилаларда эр ва хотин ўртасида самимий, илик муносабатларнинг йўқлиги, ташқи томондан номига оила қурганликлари, маънан эса бир-бирларига нисбатан беганодай қолганликлари боис бу ерда ўзаро муносабатлар ҳамиша таранг, юзаки бўлиб боради. Табиий, бундай муносабатлар нафат уларнинг ўзига балки уларни ўраб турган бошқа қариндошлар, айниқса, фарзандларга фақат салбий таъсир этади, ёшларнинг ижтимоийлашув жараёнига тўғаноқ бўлиши ҳам мумкин. “Кўча болалари”, “тарбияси оғир болалар”, вояга етмай туриб жиноятга қўл урган ўсмирлар аксарият ҳолатларда айнан шундай оилавий муҳитнинг қурбонлари ҳисоблаанди.. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, боланинг ижтимоийлашуви жараёнида мактабгача тарбия масканлари, мактабнинг роли ва аҳамияти ҳам бор.

Демак, оилавий социализациянинг самарадорлиги оила билан бошқа тарбия масканлари ўртасида ўрнатилган ҳамкорликдаги уйғунликка бевосита боғлиқ.

Адабиётлар рўйхати

1. Акрамова Ф.А. “Оилада муомалани ташкил этиш психологияси” Т.: “Шамс АСА” 2006.
2. Каримова В.М. Оилавий ҳаёт психологияси Т.: 2006
3. Крыгина Н.Н. Диагностика супружеских и детско-родительских отношений. Учебное пособие. - Магнитогорск, 1999.
4. Махмудова Д.А. Психологические особенности внутрисемейных отношений у жертв торговли людьми//Педагогик маҳорат. – Т.: 2023. №3. – С.11-14. (19.00.00. №11) ISSN 2181-6883.
5. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы, и клиническая практика. 2-е изд. стереотип. - М.: «Когнито-Центр», 2008.

